

ОҚЫТУДЫҢ БЕЛСЕНДІ ӘДІСТЕРІ

Оразова Нүргүл Қуанышқызы

orazova0801@mail.ru

Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық Университеті «7М01524 - География педагогтерін даярлау» мамандығының 1-курс магистранты, Нұр-Сұлтан қаласы

Ғылыми жетекші – Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ-нің физикалық және экономикалық география кафедрасының PhD, доцент Озгелдинова Ж.О.

Куанышкалиева Кымбат Жакиновна
№65 Мектеп-гимназия, Нұр-Сұлтан қаласы

Мектептегі оқу процесін жетілдірудің қазіргі кезеңі мұғалімнің оқушылармен жұмыс жүйесін өзгертуді талап етеді. Бүгінгі таңда мектептің негізгі міндеті – оқушыны оқуға үйрету. Оқытудағы сараланған тәсіл, ең алдымен, оқытудың формалары мен әдістерін жетілдіру арқылы оқушылардың танымдық қызығушылығын, ақыл-ой белсенділігін, шығармашылық тәуелсіздігін қалыптастыруды қамтиды.

Оқу процесін белсенді ету үшін негізінен оқушыларға дайын білімді хабарлауға, оларды есте сақтауға және көбейтуге емес, олардың тәуелсіз білім алуын ұйымдастыруға, белсенді танымдық іс-әрекет процесінде дағдыларды игеруге бағытталған әдістер жүйесін қолдану қажет. Оқытудың белсенді әдістері мұғалімдердің әдеттегі тәжірибесіне білім беру бағдарламаларын жүзеге асыру үшін жаңа жұмыс түрлерін енгізуге ықпал етеді. Бұл оқушылардың белсенділігінің жоғары деңгеймен сипатталатын белгілі бір мәселені шешу жолдары туралы еркін пікір алмасуды көздейтін диалогқа негізделген – оқушылардың танымдық белсенділігін ынталандыратын әдістер. Белсенді әдістерді жүйелі қолданған кезде мұғалімнің рөлі өзгереді. Ол үйлестіруші, тәлімгер, кеңесші болады, бұл оған оқушылардың көзқарасын өзгертеді. Оқытудың белсенді әдістерінің ерекшеліктері олардың негізінде тәжірибелік және ақыл-ой белсенділігіне ынталандыру жатыр, онсыз білімді игеруде алға жылжу болмайды. Адам оқығанының 10% - ын, көргендерінің 30% - ын, тыңдағанының 20% - ын, топтық пікірталасқа қатысу кезінде 50-70% - ын, проблемаларды өз бетінше анықтау және қалыптастыру кезінде 80% - ын және оқушы нақты іс-әрекетке, проблеманы қоюға, әзірлеу мен шешім қабылдауға, өз бетінше тұжырымдауға тікелей қатысқан кезде ғана ол материалды 90 %- ын есте сақтайды. Оқытудың белсенді әдістері білім беру мәселелерін әртүрлі аспектілерде шешуді қамтамасыз етеді:

- оқушыларды білім беру процесіне белсенді тарту;
- оқушылардың танымдық белсенділігін арттыру;
- оң оқу мотивациясын қалыптастыру;
- оқушының дербес қызметін ынталандыру;
- оқу ақпаратының үлкен көлемін тиімді игеру;
- шығармашылық қабілеттерді және стандартты емес ойлауды дамыту;
- оқушы тұлғасының коммуникативтік – эмоциялық саласын дамыту;

- әр оқушының жеке-жеке мүмкіндіктерін ашу және оның көрінісі мен дамуына жағдай жасау;
- өзіндік ақыл-ой еңбегінің дағдыларын дамыту [1].

Белсенді әдістердің пайда болуы және дамуы оқытудың жаңа міндеттерінің туындауына байланысты: оқушыларға тек білім беру ғана емес, сонымен қатар танымдық қызығушылықтары мен қабілеттерін, шығармашылық ойлауын, іскерлік пен ойлау дағдысын қалыптастыру міндеттері туындады. Ғылыми әдебиеттерде психология және педагогика саласындағы көптеген зерттеулер оқытудың белсенді әдістері мәселесіне арналған. Дамытушылық оқытудың тұтас тұжырымдамасын әзірлеудің психологиялық негіздері 1930 жылдары Л. С. Выготскийдің, Д. Б. Элькониннің, А. Н. Леонтьевтің, В. В. Давыдовтың және т. б. еңбектерінде қаланды, дегенмен белсенді оқыту әдістерінің жүйелі негіздері тек 1960 жылдың екінші жартысында және 1970 жылдардың басында проблемалық оқыту бойынша психологтар мен педагогтардың еңбегінде кеңінен дами бастады. Оқытудың белсенді әдістерінің қалыптасуы мен дамуында М. М. Бирштейн, Т. П. Тимофеевский, И. М. Сыроежин, С. Р. Гидрович, В. И. Рабальский, Р. Ф. Жуков, В. Н. Бурков, Б. Н. Христенко, А. М. Смолкин, А. А. Вербицкий, В. М. Ефимов, В. Ф. Комаров және т. б. еңбектері үлкен рөл атқарды. Атап айтқанда, Н. Г. Чернышевский және Н. А. Добролюбов оқушылардың оқуының белсенділігі мен ынтасының маңыздылығы мен саналығын қорғады, олардың шығармашылық ойлауының дамуын жақтады. В. А. Сухомлинский оқушылардың алғашқы ашушы болуға деген ұмтылысын қолдау үшін арнайы шаралар мен әдістерді қолдануға шақырды [5].

Белсенді оқытудың қазіргі заманғы дамуында іскерлік ойындар пайда болғаннан кейін пайда болған ойын техникалық қозғалысының стихиялық дамуы ерекше рөл атқарды. Тарихтағы алғашқы іскерлік ойынды М. М. Бирштейн 1932 жылы КСРО-да жасаған және өткізген. Бұл әдіс бірден танылып, қарқынды дамыды. Алайда, 1938 жылы КСРО-да іскерлік ойындарға тыйым салынды. Олардың қайта жандануы АҚШ-та алғашқы іскерлік ойындар пайда болғаннан кейін ғана 60-шы жылдары болды (1956 ж., Ч. Абт, К. Гринблат, Ф. Грей, Г. Грэм, Г. Дюпюи, Р. Дьюк, Р. Прюдом және басқалар). Әдістерді дидактикалық қолданудың кеңеюіне елеулі серпін болған И. Г. Абрамова, Ю. С. Арутюнов, М. М. Бирштейн, Н. В. Борисова, А. А. Вербицкий, С. Р. Гидрович, С. С. Егоров, В. М. Ефимов, Р. Ф. Жуков, т. б. белсенді оқыту саласындағы мамандардың іскерлік және имитациялық ойындарды зерттеуі және дамытуы болды. Әдістерді таратуда олардың белсенді оқыту негізі ретінде ойын әдістерін насихаттаудағы тәжірибелік қызметі және ойын-техникалық қозғалысты құруға және дамытуға жеке қатысуы үлкен рөл атқарды. Осы қозғалыс шеңберінде өткізілетін "белсенді оқыту әдістері мектептері" көптеген оқытушыларды белсенді оқытудың ойын технологияларымен таныстыруға, оларға бастапқы білім, дағды беруге, бастапқы құралдармен "қаруландыруға" мүмкіндік берді. XX ғасырдың 80-ші жылдарында белсенді оқытудың ойын әдістерінің таралуына байланысты белсенді оқыту танымалдықтың шарықтау шегін бастан өткерді. Алайда, бірінші кезекте, оқытудың белсенді әдістері мамандарды қайта даярлау жүйесінде кеңінен таралды. Дайындықтың жеделдетілген мерзімі ерекше мәнге ие, сондықтан оқытудың белсенді әдістері кең танымал болды. Содан кейін оқытудың белсенді әдістері жоғары мектеп мамандарын дайындауда қолданыла бастады. Соңында олар жалпы білім беру жүйесінде қолданыла бастады, онда дәстүрлі оқытудың классикалық әдістері ерекше орнықты. Сонымен, оқытудың белсенді әдістері 20 ғасырдың екінші жартысында кең тараған және оқушылардың позициясын пассивті оқушыдан белсенді түрлендіруге өзгертетін дәстүрлі әдістерді толықтыратын белгілі бір топтық оқыту әдістеріне арналған жалпы белгілеу түрі болып табылады [2].

А.П. Панфилова өзінің әдістемелік құралында белсенді оқытудың барлық әдістерін екі үлкен технология тобына бөледі: интенсифік және интерактивті ойындар.

Кесте 1 – А.П. Панфилова бойынша оқытудың белсенді әдістерінің жіктелуі

Белсенді оқыту әдістері

Интенсивті	Интерактивті ойындар
Миға шабуыл	Имитациялық ойындар
Белсенді дәріс	Рөлдік ойындар
Кешенді белсенді оқыту технологиялары (топтық пікірталас, шеберлік сыныбы, шығармашылық шеберхана)	Тренингтер (нейролингвистикалық, экстрим-тренинг, команда құру тренингі, видеотренинг)
Интеллект карталары	Топтық жұмыс
Ақпараттық лабиринт (баскет-әдіс)	
Нақты жағдайларды талдау	

Ғылыми-әдістемелік әдебиеттерде ең көп таралғаны А.М. Смолкин ұсынған классификация, мұнда оқушылардың оқу-танымдық іс-әрекетінің сипатына қарай белсенді оқыту әдістері имитациялық және имитациялық емес болып бөлінеді. Оқытудың имитациялық әдістерінің көмегімен кәсіби іс-әрекеттің контексті жаңғыртылады, бұл педагогикалық мәселелерді немесе проблемалық жағдаяттарды сәтті шешуге ықпал етеді. Имитациялық сабақтар міндетті түрде таңдалған саладағы жеке және ұжымдық іс-әрекетке еліктеуді, объектінің, процестің, іс-әрекеттің имитациялық моделінің болуын қамтамасыз етеді. Имитациялық емес сабақтар мұндай үлгіні қажет етпейді және мұнда белсендіру студенттер мен мұғалімдер арасындағы белсенді тікелей және кері байланыс жүйесі арқылы қамтамасыз етіледі [3].

Кесте 2 – А. М. Смолкин бойынша оқытудың белсенді әдістерінің жіктелуі

Оқытудың белсенді әдістері		
Имитациялық		Имитациялық емес
ойын	ойын емес	
Іскерлік ойын	Нақты жағдайларды талдау	Проблемалық оқыту Лабораториялық жұмыс
Рөлдік ойындар	Нұсқауларға сәйкес әрекеттер	Практикалық жұмыс
Ойын дизайны	Құжаттарды талдау	Эвристикалық дәріс
Ұйымдастырушылық-әрекеттік ойын	Имитациялық жаттығулар	Тақырыптық пікірталас
Рөлдік ойын тәжірибесі		Ғылыми-практикалық конференция
		Семинар
		Курстық жұмыс
		Кітаппен, анықтамалықпен өзіндік жұмыс;

Оқытудың белсенді түрлерінің арасында рөлдік ойындар кеңінен таралды. Рөлдік ойындардың, әдетте, өзіндік сюжеті бар, ал олардың қатысушылары белгілі бір рөлдерді орындайды (ғалымдар, саяхатшылар, сарапшылар, тілшілер және т. б.). Ойын барысында қатысушылар әртүрлі білім көздерімен жұмыс істейді, баяндамалар дайындайды, пікірталастарда сөйлейді, практикалық немесе тәуелсіз жұмыстардың тапсырмаларын орындайды. Рөлдік ойындардың мысалы сабақ-конференция және оның түрлері - баспасөз конференциясы, сабақ – марафон және т. б. Рөлдік ойындар, әсіресе экономикалық және экологиялық мәселелер бойынша пікірталастарды ұйымдастыруға кең мүмкіндіктерге ие. География курсының барлық материалдары рөлдік ойын үшін негіз бола алмайды. Оларды жүзеге асыру үшін белгілі бір жағдайлар қажет, өйткені оны жүзеге асырудың негізгі

факторы масса факторы болып табылады (барлық сынып оқушыларының қатысуы қажет), сондықтан материал салыстырмалы түрде қарапайым немесе әртүрлі деңгейде болуы керек. Рөлдік ойындар процесінде техникалық құралдар, көрнекі құралдар, мерзімді баспа пайдаланылуы мүмкін. Рөлдік ойындар оқушылардың іс-әрекетін белсендіреді, танымдық қызығушылықты қалыптастырады, оқытудың өмірмен байланысын жүзеге асыруға мүмкіндік береді (білім алушының құзыреттілігін дамыта отырып), жеке және топтық іс-әрекет барысында оқушыларға сараланған тәсілді қолдануға мүмкіндік береді. Рөлдік ойындарда әртүрлі жағдайларға еліктеуге болады, мысалы, Біріккен Ұлттар Ұйымы комиссиясының отырысы немесе Дүниежүзілік Сауда Ұйымы комиссиясы, географиялық қоғам, өнеркәсіп және ауыл шаруашылығы, табиғатты қорғау министрлігінің отырысын ұйымдастырып сабақ өтуге болады. Оқушылар тілшілер, қоғам өкілдері, министрлер ретінде әрекет ете алады. Бұл жұмыстың барлығын конференция, газет репортажы, жоба және шығармашылық тапсырмалар түрінде ұсынуға болады. Оқытудағы сабақтастық жүзеге асырылса, сонымен қатар пәнаралық және курсішілік байланыстар қолданылса, онда жүйелік тәсілді тәжірибеде іске асыруға, ал жүйенің өзінде рөлдік ойындардың орнын негіздеуге мүмкіндік береді. Бірақ белсенді тұлғаны қалыптастыру үшін ойын оқыту әдісін қолданудың маңыздылығын түсініп қана қою жеткіліксіз, сөзден оларды қолдануға көшу қажет. Белсенді әдістердің алуан түрлілігіне байланысты олардың басқа оқыту әдістерімен әртүрлі комбинациясы мүмкін және тиісінше олардың қолдану аясы кең [4].

Миға шабуыл – күрделі мәселенің шешімін бірлесіп іздеу арқылы ойлау процестерін белсендіруге бағытталған белсенді оқыту әдістерінің бірі. Миға шабуыл әдісінің ерекшелігі - барлық қатысушылардың өз пікірін еркін білдіруі, оларды жүзеге асырудың дәстүрлі емес тәсілдерін іздеу арқылы ғылыми және практикалық мәселелерді шешу үшін жаңа идеяларды тудыру бойынша ұжымдық ақыл-ой әрекеті.

Бұл әдісті қолдану барысында келесі педагогикалық міндеттерге қол жеткізіледі:

- оқушылардың оқу материалын белсенді меңгеруі;
- теорияның практикамен байланысы
- стандартты емес тапсырмалар мен есептерді шешуде шығармашылық іс-әрекет тәжірибесін қалыптастыру;
- оқушылардың танымдық белсенділігі мен қызығушылығын ынталандыру;
- интеллектуалдық қабілеттерін дамыту, ақыл-ой операцияларының жылдамдығы, оқушылардың зейінін шоғырландыру;
- топтағы өзара әрекеттестіктің коммуникативтік дағдыларын, ұжымдық іс-әрекет тәжірибесін қалыптастыру.

Миға шабуыл әдісі арқылы сабақты өткізу кезеңдері:

1 кезең – талқыланатын мәселені тұжырымдау. Ұйымдастыру сәті, оның ішінде сыныпты дайындау, психологиялық көңіл-күй тудыру, сабақтың тақырыбы мен формасын көрсету, тапсырманы (мәселені) құрастыру, алдағы ұжымдық жұмыстың мақсаты мен ережелерін негіздеу.

2 кезең – жұмысшылар және сарапшылар топтарын құру. Жұмыс топтарын құру кезінде сандық құрамы анықталады (әрқайсысы 3-5 адамнан). Топ мүшелері оқушылардың тілектері мен жеке қалауларына байланысты таңдалады. Әр топ сарапшыны таңдайды. Сарапшылар тобына ең өнімді идеялар мен ұсыныстарды таңдап, бағалай алатын студенттер таңдалады.

3 кезең – талқыланатын мәселенің шешімін жүзеге асыру. Бастапқыда ұйымдастырушы тақырыпты, талқыланатын проблеманы және қойылған тапсырманы, бағалау критерийлерін және қолданыстағы ережелерді еске түсіруі керек, содан кейін жұмыс басталады, қатысушылар идеяларды қалыптастыру үшін жұмыс топтарында өзара әрекеттеседі, мәселені шешу жолдарын іздейді. Сараптамалық топтың міндеті – топтық өзара әрекеттестіктің басқа қатысушылары ұсынған негізделген идеяларды, тәсілдерді, оңтайлы әдістерді бекіту. Мұғалім талқылаудың барысы мен сабақ ережесінің орындалуын қадағалайды.

4 кезең – сарапшылар тобының үздік идеяларын бағалау және іріктеу. Бұл кезеңде сарапшылар қатысушылардан түскен идеяларды талқылау және бағалау үшін бір топқа біріктіріледі. Олардың негізгі міндеті – мәселені шешу үшін ең жақсы идеяларды ұсыну. Идеялар ми шабуылына дейін ұсынылған өлшемдер мен көрсеткіштер бойынша бағаланады.

5 кезең – нәтижелерді жалпылау, жұмысшылар мен сарапшылар тобының жұмысын қорытындылау.

Осылайша, ми шабуылын белсенді оқыту әдісі ретінде қолдану кәсіби және шығармашылық ойлауды дамытуға, тәуелсіз іс-әрекетті ынталандыруға, жағымды оқу мотивациясын қалыптастыруға, талдау, өз көзқарасын білдіруге, командада жұмыс істеуге, бірлескен шешімдер қабылдауға ықпал етеді деп қорытынды жасауға болады [6].

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Евдокимов М.Ю. , Катровский А.П. «Игры, состязания на уроках географии» География в школе № 1, 2001 г. – С. 62.
2. Кулич Т. С., Николина В.В. « Географические игры» « География в школе» № 1, 2001 г. – С. 98.
3. Кругликов В. Н., Платонов Е. В., Шаранов Ю. А. « Методы активизации познавательной деятельности» С - Пб. Знание, 2006 г. – С. 95.
4. Калмыкова З.И. «Зависимость уровня усвоения знаний от активности учащихся в обучении» «Современная педагогика» № 7, 2000 г. – С. 50—58.
5. Захарова С. Н. Чечет В. В. Активные методы обучения в педагогическом образовании 2000 г. – С. 15—20.
6. Гузеев, В. В. Педагогическая техника в контексте образовательной технологии / В. В. Гузеев. М., 2001 г. – С. 28—31.